

Тетяна Роїк, вчитель початкових класів
Спеціалізованої загальноосвітньої школи № 296 м. Києва,
здобувач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ОСОБЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ ДІТЕЙ, БАТЬКІВ ТА ВЧИТЕЛЯ У ВИХОВАННІ КУЛЬТУРИ РОДИННИХ ВЗАЄМИН

У статті розглянуто окремі аспекти співпраці у вихованні культури родинних взаємин в освітньому процесі. Виявлено, що ефективність, цілісність процесу виховання культури родинних взаємин у молодших школярів залежить від налагодженої системи співпраці всіх учасників освітнього процесу. Проведений аналіз теоретичних праць вітчизняних та зарубіжних фахівців засвідчив, що співпраця дітей, батьків, вчителів є важливим процесом, який має вагомі можливості для надання родині психолого-педагогічної допомоги щодо виховання дітей, підвищення культури батьків з метою виховання культури родинних взаємин.

Ключові слова: співпраця; виховання; молодші школярі; освітній процес; культура родинних взаємин.
Лит. 15.

*Tetyana Royik, Teacher of Elementary School Specialized Comprehensive School № 296 of Kyiv,
Applicant of the Pedagogy and Educational Management Department
Uman Pavlo Tychna Pedagogical University*

FEATURES OF THE COLLABORATION OF CHILDREN, PARENTS AND TEACHERS IN RAISING THE CULTURE OF FAMILY RELATIONSHIPS

The article considers the aspects of the collaboration of children, parents and teachers in raising the culture of family relationships in the educational process are considered. It is revealed that the effectiveness, integrity and structure of the process of raising the culture of family relationships among junior pupils depend on a well-established system of cooperation among all participants of the educational process. The article states that the cooperation of children, parents and teachers in the education of culture of family relationships plays an important role at all stages of the child's education, but it is of particular importance for the younger school age. It is established that the most important factor influencing the formation of the individual is the microclimate of the family, the family environment, the world and the scope of the interests of parents, the level of family relations, the attitude of parents to school.

It has been found out that the modern family needs timely qualified assistance in the upbringing of children by specialists: teachers, psychologists, doctors, social support and recognition of it as the highest social value in a society where collaboration of children, parents and teachers is an important process that has significant opportunities for the family to provide psychological and pedagogical help in raising children, improving the culture of parents in order to raise the culture of family relationships, and the central mechanism of coordinating the educational effects of the teaching staff, the Bat schools, other social institutions, of course, belongs to the school.

The cooperation of children, parents and teachers in raising the culture of family relationships in each school has its own experience; the cooperation of children, parents, and teachers in the education of family relationships is carried out at parental meetings, with the organization of parental committees, joint activities such as "round tables", exhibitions, family holidays, etc. The question of the effective cooperation of children, parents and teachers in raising the culture of family relationships at the present stage of educational transformations involves the active work of all parties, the approval of ways to achieve goals, the receipt of a particular product of joint activity.

Keywords: cooperation; an education; junior schoolchildren; an educational process; a culture of family relationships.

Постановка проблеми. Питання ефективної співпраці дітей, батьків та вчителя у вихованні культури родинних взаємин на сучасному етапі освітніх перетворень передбачає активну діяльність всіх сторін, погодження способів досягнення цілей, отримання певного продукту спільної діяльності.

Сучасна державна політика спрямована на реалізацію в освітніх програмах ідеї посилення

ролі родини у вихованні дітей, розширення можливості впливу родин учнів на освітній процес, на співпрацю родин і закладів освіти у справі виховання і соціалізації дітей та молоді.

У Концепції "Нова українська школа" (2016) передбачений новий зміст освіти, заснований на педагогіці, що ґрунтується на співпраці між учнем, учителем і батьками, що виступає одним з ключових компонентів, з яких складається

формула нової школи. Зауважимо, що школа ХХІ століття – це відкрита виховна система, орієнтована на модернізацію і урізноманітнення родинно-шкільної співпраці.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Актуальними з огляду на дослідження є наукові доробки Т. Алексєєнко, І. Беха, Л. Качинської, О. Киричук, Т.Кравченко, Б. Ковбаса, В. Костів, О.Матвієнко, А. Марушкевич, Л. Назаренко, Л. Повалій, В. Постового, І. Рибальченко, О. Сухомлинської, П. Щербаня та ін., які стосуються різних аспектів співпраці дітей, батьків та вчителя, в тому числі і у вихованні культури родинних взаємин.

Окремі аспекти співпраці дітей, батьків та вчителя у вихованні культури родинних взаємин розглядалися у наукових доробках таких зарубіжних вчених: Б. Боша, Т. Гордона, Х. Гінотта, Е. Дерінга, Дж. Харріса та ін.

Мета статті – здійснити аналіз співпраці дітей, батьків та вчителя у вихованні культури родинних взаємин як педагогічної проблеми сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Для молодших школярів початкова школа є так би мовити точкою відліку в освоєнні соціальних взаємодій, а також для встановлення партнерських відносин між школою та родиною. Тому молодший шкільний вік є найбільш сприятливим для становлення і виховання культури родинних взаємин. Співпраця дітей, батьків та вчителя у вихованні культури родинних взаємин відіграє важливу роль на всіх етапах навчання дитини, але особливого значення вона набуває у молодшому шкільному віці (О. Богданова, Л. Болотіна, В. Глушкова, І. Егоров, А. Маїшева та ін.).

Науковець Т. Кравченко розглядала співпрацю дітей, батьків, вчителя у вихованні культури родинних взаємин як природний зв'язок двох соціокультурних інститутів, який ґрунтується на їх активній взаємній зацікавленості, дієвому впливові один на одного як способі існування, де кожний вкладає в спільну справу (соціалізацію дітей шкільного віку) те, в чому його участь уявляється найбільш корисною і продуктивною. Взаємодія передбачає певною мірою рівнозначний взаємовплив об'єктів один на одного й рівномірний їх розвиток [4].

У сучасній науці відображена чимала кількість моделей родинного та шкільного виховання, але відокремлено один від одного; приділяється увага організації процесу становлення особистості з боку виховної системи школи або педагогічному керівництву родинним вихованням. Питання співпраці дітей, батьків та вчителя щодо

виховання культури родинних взаємин, потребують активного опосередкування особистості молодшого школяра засобами родинно-шкільного виховання [6].

Виховання молодшого школяра у форматі “родина – школа” має базуватися на діяльнісно-комунікативних засадах і сприяти виробленню умінь для реального входження кожної особистості у соціум та формуванню моральності особистості, яка включає в себе “совість і чесність, доброту і милосердя, національну гідність і справедливість, терпимість і повагу до своєї родини, роду, інших людей” [8, 11]. Названі якості особистості молодшого школяра тісно взаємопов'язані з правилами і нормами поведінки і співіснування особистості в середовищі – тобто формування культури поведінки.

Варто зазначити, що сучасна педагогічна наука підходить до процесу виховання молодшого школяра не лише як до системи цілеспрямованого, планомірного формування світогляду, переконань, цінностей, волі та характеру, потреб і здібностей, але й до його адаптації в соціальному середовищі [1]. Це націлило педагогів, методистів та психологів на вивчення сучасних концептуальних підходів щодо виховання дітей, насамперед в родині. Родинне оточення має свої специфічні переваги у виховному впливі, так як батьки краще за будь-кого знають психологічні особливості своїх дітей, їх інтереси, уподобання, сильні та слабкі сторони, воно здатне успішніше здійснювати індивідуальний підхід до становлення особистості молодшого школяра. Найважливішим фактором, який впливає на формування особистості, є мікроклімат сім'ї, родинне оточення, світ і коло інтересів батьків, рівень сімейних відносин, ставлення батьків до школи. Можливості сімейного виховання певною мірою унікальні і незмінні, але, якщо в ньому допущені якісь прогалини чи помилки, виправити їх буває надзвичайно важко. Ми згідні з думкою Н. Дереклеєвої, що сучасна родина потребує вчасної кваліфікованої допомоги у вихованні дітей з боку спеціалістів: вчителів, психологів, лікарів, соціальної підтримки та визнання її як найвищої соціальної цінності в суспільстві [2].

В умовах здійснення взаємоузгодженої співпраці родини та школи, як найважливіших формувальних інституцій формування культури родинних взаємин у молодшого школяра, центральним механізмом в координації виховних впливів педагогічного колективу, батьків, інших соціальних інститутів, безумовно, належить школі. Це обумовлено її спеціальною професійною підготовленістю, змістом виховної роботи,

ОСОБЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ ДІТЕЙ, БАТЬКІВ ТА ВЧИТЕЛІЯ У ВИХОВАННІ КУЛЬТУРИ РОДИННИХ ВЗАЄМИН

головним завданням якої є забезпечення становлення та всебічний, гармонійний розвиток особистості школяра. Однак варто зазначити, що співпраця школи та сім'ї на сьогоднішній день має переважно форми нерівного партнерства, де педагог виступає лідером, що володіє правом диктувати мету, зміст та форми роботи з батьками, натомість координації їхньої спільній співпраці. Формально-адміністративний підхід, який переважає у роботі школи, мало зорієнтований на актуалізацію потенціалу родини, розвиток її суб'єктності, а також помічаємо тенденцію зниження виховного потенціалу родини та необхідність її педагогічної підтримки на рівні школи. Тому такий характер співвідношень не можна визнати сучасним та продуктивним.

Науковець О. Матвієнко, у своїй науковій праці з проблеми підготовки майбутніх вчителів до педагогічної співпраці зазначає: "... розглядаючи педагогічну взаємодію як узагальнену базову категорію педагогіки, її можна визначити як детерміновану освітню ситуацію, опосередковану соціально-психологічними процесами і зв'язок суб'єктів (і об'єктів) освіти, що веде до кількісних і/або якісних змін якостей і станів цих суб'єктів і об'єктів. Основними її параметрами є взаємини, взаємоприйняття, підтримка, довіра" [5]. Крім того, виділяє наступні недоліки співпраці дітей, батьків, вчителів: низький рівень педагогічної просвіти батьків і невміння педагогів активізувати їх у реалізації виховних завдань щодо виховання гуманістичних цінностей у дітей; малоефективність традиційних форм і методів роботи школи з батьками, узагальнений характер співпраці, що проявляється в хаотичному використанні індивідуальних, групових, колективних форм роботи школи з батьками [5].

Сучасні вітчизняні учені, зокрема В. Оржеховська, В. Кириченко, Г. Ковганіч стверджують, що виховання дітей у школі та родині – це нероздільний процес метою якого є не лише орієнтація на спільні зусилля навчального закладу і родини у вихованні молодших школярів, а й на їх виховну співпрацю у цьому процесі. Його здійснення передбачає єдино спрямовану співпрацю у взаємозалежній діяльності у системі стосунків батьків і педагогів. Стосунки співпраці передбачають рівність сторін, взаємну доброзичливість і повагу [7].

На сьогодні в Україні існує одна з інноваційних моделей розвитку освітніх систем – громадська активна школа. На думку Г. Костюка, громадсько активна школа – це заклад, який залучає громаду до процесу управління школою, здійснює мобілізацію місцевих ресурсів для забезпечення

нагальних і довготривалих цілей школи й громади, що загалом сприяє їх розвитку, зміцненню взаємовигідного партнерства [3].

У процесі теоретичного аналізу ми з'ясували, що ідея про потребу залучення батьків до діяльності школи все частіше обговорюється у педагогічних дискусіях про якість освіти, тенденції розвитку освітньої політики [9].

Вважаємо за необхідне підкреслити, що у стандарті "Залучення батьків" (2014) Л. Даниленко визначає важливі характеристики, які є опорними точками співпраці дітей, батьків, вчителів у вихованні культури родинних взаємин: 1. Спількування між родиною і школою є постійним, двостороннім та значущим. 2. Батьківські знання та вміння відзначені й поціновані. 3. Батьки відіграють активну роль у навчанні дітей. 4. Ми підтримуємо волонтерство батьків у школі, а також шукаємо їхньої підтримки та допомоги. 5. Батьки є рівноправними партнерами у вирішенні питань, які стосуються їхніх дітей. 6. Батьки виступають у ролі адвокатів за якісну освіту для своїх дітей [9].

З вищевикладеного доходимо висновку, що таке залучення є бажаною ситуацією, при якій обидві сторони родинно-шкільної співпраці мають чималі можливості й ресурси для повноправної і повноцінної участі в освітньому процесі молодших школярів.

Питання співпраці дітей, батьків, вчителів у вихованні культури родинних взаємин активно досліджується і за кордоном. Так, дослідники Абуца Дефордж (Desforjes and Abouchaar, 2003) зазначають, що співпраця дітей, батьків, вчителів у вихованні культури родинних взаємин через залучення батьків до родинно-шкільних взаємин найбільш інтенсивна в перші роки навчання, її значення для освітніх результатів дітей не знижується впродовж життя [14].

Значимо, що співпраця дітей, батьків та вчителів у вихованні культури родинних взаємин розглядається як центральний компонент освітньої політики і реформ у Північній Америці, Австралії, Великій Британії та країнах Європи. За сучасними світовими дослідженнями в галузі освіти, співпраця дітей, батьків та вчителів у вихованні культури родинних взаємин, позитивно впливає на навчальні досягнення школярів [13].

У процесі теоретичного аналізу зарубіжних джерел, ми з'ясували, що ідея співпраці дітей, батьків та вчителів у форматі "родинно-шкільної взаємодії" зародилася на четвертому з'їзді світового конгресу з соціології (Transactions of the Fourth World Congress of Sociology) на тему "Роль сім'ї у процесі соціального вивчення молоді" ("The

Role of the Family in the Process of Social Learning of Young People”). У матеріалах наради зазначається, що “... родина – єдиний агент соціалізації молодого покоління; фактично родина – це справжній елемент соціальної структури”.

Заслугує уваги думка Б.Боша, який на з’їзді світового конгресу зазначив: “... родина не може самотужки виховувати дитину, вона потребує допомоги того інституту, який готує молодь до життя в суспільстві, тобто школи. Школа, в свою чергу, може здійснювати свої виховні функції лише за умов безпосередньої співпраці таких елементів як соціальний працівник, учитель, учень, батьки та інші члени суспільства” [11].

Значний інтерес викликає модель чуттєвої комунікації Томаса Гордона [15] (Parent Effectiveness Training). За кордоном ця модель набула великого поширення. Ядром цієї моделі є передача почуттів від людини до людини, увага концентрується на комунікаційних відносинах і навичках спілкування. Тому в США та інших країнах започатковуються спеціальні курси для батьків в рамках цієї моделі, популяризуються книги і методичні посібники з проблем виховання. Такі заходи, на нашу думку, сприяють ефективному формуванню культури родинних взаємин.

Для ефективною співпраці модель чуттєвої комунікації Т. Гордона передбачає оволодіння трьома вміннями, а саме: 1) активно слухати, тобто вміння чути; 2) вміння висловити власні почуття доступно; 3) використовувати принцип “обидва мають рацію” при вирішенні спірних питань, тобто вміння говорити так, щоб результатами розмови були задоволені обидва учасники. Зауважимо, вміння правильно побачити проблему, здатність разом обговорювати питання почуттів або взаємовідносин людей тісно взаємопов’язане з вищеперерахованими вміннями.

Ерік Дерінг та його колеги в рамках проекту Гарвардських сімейних досліджень встановили, що збільшення частоти співпраці дітей, батьків та вчителів у вихованні культури родинних взаємин сприяє підвищенню рівня досягнень дітей, а також те, що залучення батьків у навчальний заклад найбільше стосується родин різних груп ризику. Е. Дерінг та його колеги переконані, що ті родини, які на початку були відсторонені і пасивні у співпраці зі школою, стали більш активними, навчальні досягнення їхніх дітей поліпшилися, варто зазначити, що їх результати свідчать про те, що навіть один чи два додаткових спільних заходи родини і школи сприяють значному поліпшенню навчання дітей [12].

Співпраця дітей, батьків, вчителів у вихованні культури родинних взаємин має безліч переваг і для школи, однією з яких є якість учительсько-батьківських відносин, які мають вплив на формування особистості молодшого школяра. Ми підтримуємо Н. Чавкіна (N. Chavkin), який підкреслює важливість ресурсного забезпечення співпраці дітей, батьків, вчителів у вихованні культури родинних взаємин через практичну підтримку школи батьками, їх волонтерську діяльність [10]. У дослідженнях співпраці дітей, батьків, вчителів у вихованні культури родинних взаємин спостерігаємо сприятливий вплив батьківської участі в навчально-виховному процесі на шкільний клімат; школи з налагодженою системою співпраці показують високий рівень задоволення педагогів від їх професійної діяльності [10]. Як на наш погляд, батьківська участь у педагогічному процесі позитивно впливає на ефективність вчителя у педагогічній діяльності.

Варто наголосити, що реалії сьогодення вимагають дещо іншого підходу до співпраці дітей, батьків, вчителів у вихованні культури родинних взаємин. Співпраця дітей, батьків, вчителів у вихованні культури родинних взаємин є найціннішим інструментом, яка є своєрідним “ключем” до знань кожного учасника співпраці. XXI століття диктує нові вимоги не тільки до змісту освіти, але й у цілому до всього педагогічного процесу. На сьогоднішній день сучасна родина і початкова школа перебувають у новому форматі співпраці. Зауважимо, що зі сторони державної політики у сферу освіти докладається чимало зусиль на підвищення престижності навчання через спроби створення позитивного іміджу школи, вчителя, проте засоби масової інформації дуже часто створюють провокації у вигляді негативних сюжетів, які підбурюють громадян проти вчителів, які представлені у телевізійних сюжетах як вчителі – хабарники, учителі – нездари. Такі ситуації створюють негативні передумови співпраці дітей, батьків, вчителів у вихованні культури родинних взаємин, знижує рівень довіри батьків до школи.

На сьогоднішній день співпраця дітей, батьків, вчителів у вихованні культури родинних взаємин актуалізує проведення спеціальних досліджень, які стосуються родини, створення планів, програм, методичних рекомендацій, тематичних розробок, які періодично друкуються на сторінках фахових видань (журнали “Педагогіка і психологія”, “Початкова школа”, “Рідна школа” “Початкове навчання та виховання”; газети “Освіта”, “Початкова освіта”, та ін.). Як засвідчують

ОСОБЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ ДІТЕЙ, БАТЬКІВ ТА ВЧИТЕЛЯ У ВИХОВАННІ КУЛЬТУРИ РОДИННИХ ВЗАЄМИН

результати досліджень, аналіз практичного досвіду сучасної початкової школи, співпраця дітей, батьків, вчителів у вихованні культури родинних взаємин набуває іншого змісту і потребує насамперед підвищення рівня довіри батьків до школи, а особливо, до вчителя.

Досліджуючи питання співпраці дітей, батьків, вчителів у вихованні культури родинних взаємин, ми визначили, що дослідники зазначають, що родині відводиться роль об'єкта педагогічної дії, "помічника", а школі – роль доміанти. Повноцінна співпраця дітей, батьків, вчителів у формуванні культури родинних взаємин передбачає ситуацію, в якій кожна зі сторін є рівноправними суб'єктами соціального виховання дітей. При зменшенні значущості однієї зі сторін автоматично зростає роль іншої, і рівноправ'я порушується. Формування культури родинних взаємин у молодших школярів можливе за позитивно спрямованої співпраці дітей, батьків, вчителів, в основі якої рівноправні позиції як учителів, так і батьків.

Певна річ, що незважаючи на розбіжності в співпраці дітей, батьків, вчителів у формуванні культури родинних взаємин, маємо змогу відзначити одну загальну думку науковців й педагогів – практиків про те, що співпраця дітей, батьків, вчителів є важливим процесом, який має вагомий вплив на надання родині психолого-педагогічної допомоги щодо виховання дітей, підвищення педагогічної культури батьків з метою виховання культури родинних взаємин.

Аналіз наукових джерел дав змогу встановити, що співпраця дітей, батьків, вчителя у вихованні культури родинних взаємин у кожній школі має свій певний досвід; співпраця дітей, батьків, вчителя у вихованні родинних взаємин може здійснюватись на батьківських зборах, організації діяльності батьківських комітетів, спільних заходів, таких як "круглі столи", виставки, родинні свята та інше.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воронцов А. Формула собственного маршрута: Проектная деятельность как путь к взрослению // Первое сентября. – 2001. – №78. – С. 3–5.
2. Дереклеева Н.И. Родительские собрания. 5-11 классы. – М.: ВАКО, 2004. – 240 с.
3. Костюк Г. Громадсько-активна школа: управління, партнерство, розвиток // Сільська школа України. – 2006. – № 9. – С. 11–14.
4. Кравченко Т. В. Взаємодія сім'ї та школи у вихованні дітей (1945 – 1991 рр.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Т. В. Кравченко. – Київ, 1993. – 24 с.

5. Матвієнко О. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Олена Валеріївна Матвієнко. – Київ, 2010. – 34 с.

6. Назаренко Л. М. Родинно-шкільний виховний простір як фактор соціального становлення особистості підлітка: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Л. М. Назаренко; Херсон. держ. ун-т. – Херсон, 2005. – 17 с.

7. Оржеховська В.М., Кириченко В.І., Ковганич Г.Г.: Взаємодія навчального закладу і сім'ї: стратегії, технології, моделі: Навчальний практико-орієнтований навчальний посібник. – Х.: Видавництво "Точка", 2007. – 192 с.

8. Сім'я і діти: Програма родинно-національного виховання та навчально-тематичний план педагогічної освіти батьків / Кол. авт.: За ред. В.Г.Постового. – К.: ІЗМН, 1997. – 56 с.

9. Товкало М. Я. Школа керівника: Позиціонування ЗНЗ в громаді: впізнаваність і вибір. Ресурсний центр громадської активності / М. Я. Товкало. – Львів: ЛОІППО, 2014. – 50 с.

10. Chavkin N. F. A multicultural perspective on parent achievement: implications for policy and practice / N. F. Chavkin. – Education Spring. – 1998. – Vol. 109(3). – P. 276–285.

11. Costin L. A historical review of school social work / L. Costin // Social Casework 50. – 1969. – P. 439–453.

12. Dearing E. Family involvement in school and low-income children's literacy performance: Longitudinal associations between and within families / Dearing E., Kreider H., Simpkins S., Weiss H. B. // Journal of Educational Psychology. – 2006. – Vol. 98. – P. 653–664.

13. Desforges C. The impact of parental involvement, parental support and family education on pupil achievement and adjustment: A literature review / C. Desforges, A. Abouchaar. – London: Department for Education and Skills, 2003.

14. Feinstein L. Attainment in secondary school / L. Feinstein, J. Symons. – Oxford Economic Papers. – 1999. – Vol. 51. – P. 300–321.

15. Gordon T. Parent Effectiveness Training: The Proven Program for Raising Responsible Children / T. Gordon. – 3rd ed. – New York: Three Rivers Press, 2000.

REFERENCES

1. Vorontsov, A. (2001). Formula sobstvennogo marshruta: Proektnaya deyatelnost kak put k vzrosleniyu [Formula of own route: project activity

as a way to grow up]. *Pervoe sentyabrya*, no.78, pp. 3–5. [in Russian].

2. Derekleeva, N. I. (2004). *Roditelskie sobraniya 5-11 klassyi* [Parent meetings. Grades 5-11]. Moscow: WACO, 240 p. [in Russian].

3. Kostiuk, H. (2006). *Hromadsko-aktyvna shkola: upravlinnia, partnerstvo, rozvytok* [Community-Active School: Governance, Partnership, Development]. *Village school of Ukraine*, no. 9, pp. 11–14. [in Ukrainian].

4. Kravchenko, T. V. (1993). *Vzaiemodiia simi ta shkoly u vykhovanni ditei (1945 – 1991 rr.)* [Interaction of family and school in the education of children (1945 – 1991)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, 24 p. [in Ukrainian].

5. Matviienko, O. V. (2010). *Teoretyko-metodychni zasady pidhotovky maibutnikh uchyteliv do pedahohichnoi vzaiemodii u navchalno-vykhovnomu seredovyshchi shkoly pershoho stupenia* [Theoretical and methodological principles of the preparation of future teachers for pedagogical interaction in the educational environment of the school of the first degree]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv, 34 p. [in Ukrainian].

6. Nazarenko, L. M. (2005). *Rodynno-shkilnyi vykhovnyi prostir yak faktor sotsialnoho stanovlennia osobystosti pidlitka* [Family-school educational space as a factor of social formation of a teenager's personality]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kherson, 17 p. [in Ukrainian].

7. Orzhekhovska, V. M., Kyrychenko, V. I. & Kovhanych, H. H. (2007). *Vzaiemodiia navchalnoho zakladu i simi: stratehii, tekhnolohii, modeli: Navchalnyi praktyko zoriientovanyi navchalnyi posibnyk* [Interaction of an educational institution and a family: strategies, technologies, models: Educational practice-oriented educational aid]. Kharkiv: "tochka", 192 p. [in Ukrainian].

8. Postovyi, V. H. (Ed.). (1997). *Simia i dity: Prohrama rodynno-natsionalnoho vykhovannia ta navchalno-tematychnyi plan pedahohichnoi osvity batkiv* [Family and children: Program of the family-national education and educational-thematic plan of pedagogical education of parents]. Kyiv: IZMN, 56 p. [in Ukrainian].

9. Tovkalo, M. Ya. (2014) *Shkola kerivnyka: Pozytsionuvannia ZNZ v hromadi: vpiznavanist i vybir* [School leader: Positioning of general education institutions in the community: recognition and choice]. *Resource Center for Public Activity M. Ya. Tovkalo*. Lviv: LOIPPO, 50 p. [in Ukrainian].

10. Chavkin, N. F. (1998). A multicultural perspective on parent achievement: implications for policy and practice. *Education Spring*. Vol. 109(3), pp. 276–285. [in English].

11. Costin, L. (1969). A historical review of school social work. *Social Casework* 50, pp. 439–453. [in English].

12. Dearing, E., Kreider, H., Simpkins, S. & Weiss H. B. (2006). Family involvement in school and low-income children's literacy performance: Longitudinal associations between and within families. *Journal of Educational Psychology*, vol. 98, pp. 653–664. [in English].

13. Desforges, C. & Abouchaar, A. (2003). The impact of parental involvement, parental support and family education on pupil achievement and adjustment: A literature review. London: Department for Education and Skills. [in English].

14. Feinstein, L. & Symons, J. (1999). Attainment in secondary school. *Oxford Economic Papers*. Vol. 51, pp. 300–321. [in English].

15. Gordon, T. (2000). *Parent Effectiveness Training: The Proven Program for Raising Responsible Children* 3rd ed. New York: Three Rivers Press. [in English].

Стаття надійшла до редакції 06.07.2018

“Виховання дитини – це не мила забава, а завдання, що вимагає капіталовкладень – тяжких переживань, зусиль безсонних ночей і багато, багато думок”.

*Януш Корчак
польський педагог і письменник*

“Вихователем і вчителем треба народитися. Поганий учитель підносить істину, хороший вчить її знаходити. Найважливішим явищем в школі, самим повчальним предметом, самим живим прикладом для учня є сам учитель.

*Адольф Дістервег
німецький педагог*

